

Helena Pietrzak

Obciążenia kościelnych osób prawnych podatkami terenowymi w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 48/1-2, 217-240

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HELENA PIETRZAK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

OBCIĄŻENIA KOŚCIELNYCH OSÓB PRAWNYCH PODATKAMI TERENOWYMI W POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Treść: Wstęp. – 1. Podatek od nieruchomości 1.1. Podstawa opodatkowania 1.2. Stawki podatkowe 2. Podatek od lokali 3. Świadczenia na fundusz gminny i miejski 4. Zaliczki i przedpłaty na podatki. – Wnioski końcowe.

Wstęp

Wśród wielu podatków nakładanych w okresie PRL-u na kościelne osoby prawne¹ należy wymienić podatki terenowe, które w omawianym okresie przechodziły dużą ewolucję. Zostały wprowadzone w życie ustawą z dnia 26.02.1951 r. *o podatkach terenowych*², co było konsekwencją dokonanej rok wcześniej reformy ustrojowej państwa, w wyniku której zlikwidowano związki samorządu terytorialnego, a na ich miejsce powołano terenowe organy jednolitej władzy państwowej. W ramach wprowadzonego w 1951 r. systemu, funkcjonowały m.in. podatki i opłaty terenowe o charakterze świadczeń obligatoryjnych (podatki: od nieruchomości, od lokali, targowy nakładany w drodze ustawowej), albo świadczeń fakultatywnych (podatki: miejski, od zbytku mieszkaniowego itp.)³.

Do 20.05.1955 r., czyli do dnia wydania dekretu *o podatkach i opłatach terenowych*⁴, istniał więc obowiązek wynikający z przepi-

¹ Status prawny kościelnych osób prawnych, por. H. Pietrzak, *Podatek dochodowy od kościelnych osób prawnych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Prawo Kanoniczne 47/2004/nr 1-2, s. 202-208.

² Dz.U. z 1951 r., Nr 14, poz. 110.

³ J. Kulicki, A. Krawczyk, *Leksykon podatkowy*, Warszawa 1998, s. 239 i n.

⁴ Dz.U. z 1955 r., Nr 21, poz. 136.

sów ustawy z dnia 26.02.1951 r.⁵, czyli dokonywano wymiarów podatku od nieruchomości i od lokali, z wyjątkiem nieruchomości lub ich części i lokali zajętych na cele kultu religijnego. Co więcej, brak było jakichkolwiek podstaw do wstrzymania poboru tych podatków, względnie do uchylania dotychczas dokonywanych wymiarów⁶.

Przez wiele lat kościelne osoby prawne kwestionowały tę wykładnię, uważając ją za sprzeczną z ustawą⁷. Zarzuty te ustały z chwilą wydania w 1955 r. cytowanego dekretu, który niedwuznacznie postanowił, że wolne od podatku od nieruchomości i lokali są tylko nieruchomości stanowiące własność związków wyznaniowych i zakonów w części służącej wyłącznie celom kultu religijnego. Pozostałe nieruchomości poddano opodatkowaniu tymi podatkami⁸. Dekret ten po kilkakrotnej nowelizacji został ostatecznie zastąpiony ustawą z dnia 19.12.1975 r. *o niektórych podatkach i opłatach terenowych*⁹.

Kolejnym etapem rozwoju podatków terenowych była ustawa z dnia 14.03.1985 r. *o podatkach i opłatach lokalnych*¹⁰, która jednocześnie przyczyniła się do zmiany nazwy podatków terenowych na określenie zawarte w nazwie ustawy. Co więcej, ustawa ta w sposób konsekwentny ograniczała fakultatywność danin terenowych [fakultatywny charakter świadczenia miała tylko jedna opłata lokalna (administracyjna)], a pozostałe podatki i opłaty lokalne miały wyłącznie charakter obligatoryjny¹¹.

⁵ Ustawa z dnia 26.02.1951 r. /Dz.U. z 1951 r., Nr 14, poz. 110/ oraz rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12.05.1951 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatkach terenowych /Dz.U. z 1951 r., Nr 30, poz. 237; zm. Dz.U. z 1952 r., Nr 24, poz. 166/. Szerzej por. K. Lipiński, H. Sowiński, *Podatki terenowe*, Warszawa 1952.

⁶ Por. *Pismo Ministerstwa Finansów Zarząd Podatków i Opłat do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział Finansowy w Rzeszowie*, Archiwum Akt Nowych (dalej jako AAN) 1587/II/46/1058, k. 2; Szerzej por. J. Harasimowicz, *Zarys rozwoju prawa o podatkach terenowych*, „Państwo i Prawo” 62/1951/ nr 4, s. 684-691; Tenże, *Rozwój terenowego prawa finansowego w Polsce*, Warszawa 1952.

⁷ Por. *Pismo Kurii Metropolitalnej Warszawskiej do Urzędu Rady Ministrów Zespół Administracyjno-Finansowy w sprawie opodatkowania podatkiem od nieruchomości i lokalnym*, AAN 1587/II/46/1054, k. 1.

⁸ Można w tym miejscu bez wątpienia stwierdzić, że dopiero od roku 1959 rozpoczęło się na szeroką skalę opodatkowanie kościelnych osób prawnych podatkami terenowymi.

⁹ Dz.U. z 1975 r., Nr 45, poz. 229.

¹⁰ Dz.U. z 1985 r., Nr 12, poz. 50.

¹¹ J. Kulicki, A. Krawczyk, *Leksykon...*, s. 240.

1. Podatek od nieruchomości

Podatek od nieruchomości dotyczył pomieszczeń, budynków oraz gruntów niestanowiących gospodarstwa rolnego¹².

Jak wspomniano o tym wcześniej, do 1955 r. obowiązywała ustawa z 26.02.1951 r.¹³, która wyraźnie stanowiła, że podatkwowi od nieruchomości nie podlegają nieruchomości osób prawnych, mających na celu kult religijny, jeżeli nie były wynajmowane zarobkowo¹⁴.

Po wydaniu tej ustawy i okólnika z dnia 16.04.1951 r. w sprawie wprowadzenia w życie ustawy z dnia 26.02.1951 r. o podatkach terenowych¹⁵, zawierającego urzędową wykładnię, przez szereg lat Kościół kwestionował przyjętą w nim wykładnię, uznając ją za ścieśniającą przepis, ustawy, a nawet sprzeczną z ustawą. Zarzuty te, jak wspomniano wyżej, ustały dopiero z chwilą wydania nowego dekretu w dniu 20.05.1955 r. o podatkach i opłatach terenowych¹⁶, który w art. 6 ust. 1 pkt 3 zwolnił od podatku „nieruchomości, stanowiące własność związków wyznaniowych i ich instytucji, zakonów i kongregacji zakonnych oraz stowarzyszeń religijnych w części służącej wyłącznie i bezpośrednio celom kultu religijnego (jak np. kościoły, domy modlitwy czy kaplice), a pozostające w ich władaniu”¹⁷. Zasady te należało również stosować na Ziemiach Odzyskanych, ale tylko w odniesieniu do nieruchomości, które stanowiły własność wymienionych wyżej jednostek kościelnych i zakonnych. Prawodawca wyjaśnił jednocześnie, że położone na Ziemiach Odzyskanych nieruchomości, stanowiące były własność niemieckich kościelnych i zakonnych osób prawnych prawa publicznego, nie stały się własnością użytkujących je jednostek kościelnych i zakonnych, gdyż związki wyznaniowe i ich instytucje, zakony i kongregacje zakonne nie nabyły własności tych nieruchomości z mocy art. 2 ust. 4 dekre-

¹² Szerzej por. E. Bregel, *Podatki, pożyczki i inflacja w służbie imperializmu*, Warszawa 1956.

¹³ Dz.U z 1951 r., Nr 14, poz. 110.

¹⁴ Szerzej por. J. Franz, *Niektóre podatki i opłaty terenowe*, Warszawa 1969, s. 4-9.

¹⁵ Dz.Urz. Min. Fin. z 1951 r., Nr 9, poz. 33.

¹⁶ Dz.U. z 1955 r., Nr 21, poz. 136; zm. Dz.U. z 1958 r., Nr 44, poz. 218; zm. Dz.U. z 1963 r., Nr 16, poz. 87; zm. Dz.U. z 1962 r., Nr 66, poz. 326.

¹⁷ W praktyce zdarzały się przypadki sprzecznego z prawem stosowania wstecz przez wydziały finansowe zasad nowego dekretu z 1955 r. /Por. *Pismo Kurii Metropolitalnej Warszawskiej do Urzędu Rady Ministrów*, AAN 1587/RK/125/490, k. 145/. Wynikało to z przypadkowej pomyłki, niewiedzy bądź z celowego działania wydziałów. Z lektury materiałów archiwalnych wynika dość jasno, że ten problem dotyczył głównie Kościoła.

tu z dnia 08.03.1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich¹⁸. Właścicielem tych nieruchomości było państwo, względnie podlegały one zarządowi władzy likwidacyjnej¹⁹. Od nieruchomości tych nie należało więc wymierzać kościelnym osobom prawnym podatku od nieruchomości.

Pozostałe nieruchomości podlegały opodatkowaniu wg zasad obowiązujących gospodarkę nieuspołecznioną²⁰. Z treści tych przepisów wyraźnie wynikało, że nie podlegały zwolnieniu nieruchomości związków wyznaniowych i ich organizacji zajęte na wszelkie inne cele, jak np. na cele mieszkalne zakonów, na lokale kancelarii parafialnych, kurii diecezjalnych, seminariów duchownych²¹.

Wobec ustalenia przez Komisję Wspólną do spraw Uregulowania Stosunków między Państwem i Kościołem, że w sprawach podatkowych Kościół będzie traktowany na równi z organizacjami społecznymi, dnia 26.07.1957 r. Ministerstwo Finansów zarządziło²², że wszystkie nieruchomości instytucji kościelnych i zakonów będą zwolnione od podatku od nieruchomości²³. Powyższe postanowienia stosowane były w praktyce przez dwa lata (1957-58).

¹⁸ Dz.U. z 1946 r., Nr 13, poz. 87.

¹⁹ Należy zauważyć, że dekret z dnia 06.09.1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska /Dz.U. z 1946 r., Nr 49, poz. 279/, który prowadził do zaboru mienia kościelnego na Ziemiach Odzyskanych stał w sprzeczności z dekretem z dnia 08.03.1946 r., który w art. 2 ust. 4 postanowił, iż majątek osób prawnych prawa publicznego przechodzi na polskie osoby prawne. Kościół stał na stanowisku, że zgodnie z tym dekretem majątek kościelny poniemiecki przechodzi na Ziemiach Odzyskanych w ręce polskich kościelnych osób prawnych. Tymczasem władze w praktyce stosowały postanowienia dekretu z 06.09.1946 r. i dokonywały parcelacji kościelnych nieruchomości poniemieckich. Taka praktyka przeczyła także zapewnieniu prezydenta B. Bieruta, który mówił w wywiadzie z dnia 20.11 o pozostawieniu Kościołowi jego majątku. Fakty zaboru majątku kościelnego na Ziemiach Odzyskanych, początkowo pojedyncze, przerodziły się w stałą praktykę i stąd można mówić o polityce faktów dokonanych wrogich Kościołowi. Władze państwowe wykazywały bezprawne pozbawienie Kościoła własności kościelnych nieruchomości poniemieckich co było faktem odosobnionym, ponieważ takiej polityki nie stosowano np. w Czechosłowacji i nie skonfiskowano Kościołowi tych ziem. /Por. P. Raina, *Kościół w PRL...*, s. 105-108/.

²⁰ Por. Kuria Metropolitalna Warszawska, *Podatek gruntowy*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1959, s. 325-326.

²¹ Zgodnie z dekretem z 20.05.1955 r. o podatkach terenowych, Dz.U. z 1955 r., Nr 21, poz. 136; zm. Dz.U. z 1958 r., Nr 44, poz. 218.

²² Zarządzenie /AAN 1587/RK/125/491, k. 110/.

²³ Por. Kuria Metropolitalna Warszawska, *Podatki od nieruchomości i lokali*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1959, s. 135.

Tymczasem już w roku 1959, na podstawie wyjaśnienia z dnia 25.02.1959 r.²⁴ Minister Finansów postanowił powrócić do poboru tego podatku²⁵ z wyłączeniem nieruchomości lub ich części służących bezpośrednio celom kultu religijnego (np. kościoły, kaplice, domy modlitwy). Równocześnie uchylono zawieszenie poboru tego podatku od roku 1956 włącznie.

Z kolei nowa ustawa z dnia 21.12.1962 r. *o zmianie dekretu o niektórych podatkach i opłatach terenowych*²⁶ postanowiła, że budynki organizacji społecznych, oddane przez te organizacje w najem lub dzierżawę, podlegają podatkowi od nieruchomości w wysokości 25 % czynszu. Tak więc kościelne osoby prawne, jako organizacje społeczne, podlegać miały podatkowi od nieruchomości w wysokości 25 % czynszu tylko wtedy, gdy własny budynek nie używali na własne potrzeby, lecz oddali w najem lub dzierżawę innym osobom lub instytucjom. Nie dotyczyło to jednak oddania lokali w bezpłatne użytkowanie Caritas lub wydziałom zdrowia (opieki itd.)²⁷.

Cytowana ustawa zniósła również samoistność opłat na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej i dołączyła je do podatku od nieruchomości, który od 01.01.1963 r. w tych wypadkach, gdzie FGM był pobierany, został w wysokości tej opłaty podwyższony. Zresztą Kościół i zakony w myśl § 18 ust. 11 § 1 pkt f rozporządzenia z dnia 25.07.1958 r.²⁸ zwolnione były z opłat na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej. Zniesienie więc opłat na FGM nie mogło spowodować podwyżki podatku od nieruchomości ponad 25 % dla kościelnych osób prawnych.

Z kolei rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 15.07.1964 r. *w sprawie przeniesienia na niektóre osoby fizyczne i prawne obowiązku podatkowego w zakresie podatku od nieruchomości stanowiących własność Państwa*²⁹ nałożony został obowiązek podatkowy w zakresie podatku od nieruchomości na osoby prawne niebędące podmio-

²⁴ Wyjaśnienie /AAN 1587/RK/125/491, k. 102 i n/.

²⁵ Zgodnie z przepisami dekretu o niektórych podatkach i opłatach terenowych, Dz.U. z 1955 r., Nr 21, poz. 136 i Dz.U. z 1958 r., Nr 44, poz. 218.

²⁶ Dz.U. z 1962 r., Nr 66, poz. 326.

²⁷ Por. Informacja o przebiegu rozmów z przedstawicielami Episkopatu w przedmiocie opodatkowania osób duchownych i instytucji kościelnych, AAN 1587/RK/125/500, k. 60.

²⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie czynszów za lokale użytkowe i wplat na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej, Dz.U. z 1958 r., Nr 50, poz. 245.

²⁹ Dz.U. z 1964 r., Nr 28, poz. 181.

tami gospodarki uspołecznionej, które bezumownie używały lub użytkowały nieruchomości stanowiące własność państwa. Wynikiem takiego stanowiska było podwójne pobieranie podatku od nieruchomości od osób korzystających z lokali w nieruchomości państwowej. Raz pośrednio z czynszu, w którym mieścił się podatek od nieruchomości (25 % od czynszu świata pracy, a 80 % czynszu z art. 2 dekretu o najmie lokali), opłacany przez pobierającego czynsz, a drugi raz bezpośrednio w formie podatku od nieruchomości. Nastąpił więc, wbrew stanowisku Ministerstwa Finansów, podwójny pobór podatku od nieruchomości, który był prawnie i gospodarczo nieuzasadniony³⁰.

Godnym uwagi jest również fakt, że w 1964 r. na terenie Ziem Odzyskanych nałożono na instytucje kościelne, użytkujące bezumownie nieruchomości poniemieckie, obowiązek opłacania podatku od nieruchomości, w tym, że zostały zwolnione od tego podatku te instytucje, które zawarły z organami terenowymi umowy dzierżawy lub użytkowania tych nieruchomości. Posunięcie to miało na celu stworzenie zachęty do prawnego uregulowania stanu władania tymi nieruchomościami³¹. Zwolniono również od tego roku nieruchomości zajmowane bezpłatnie przez Caritas, a od 1965 r. zajęte na muzea i archiwa kościelne udostępnione do użytku publicznego. W związku z tym, do końca lat 60-tych w ciągu kilku lat, wymierzono instytucjom Kościoła katolickiego i zakonom 470 mln zł tych podatków, z której to sumy pobrano 85 %³².

W związku z przeniesieniem w 1971 r. własności nieruchomości na Ziemiach Zachodnich i Północnych na rzecz instytucji kościelnych osób prawnych, umorzono zaległe podatki od tych nieruchomości oraz przyznano ulgi w bieżącym podatku z tytułu uiszczonych poprzednio należności z tytułu czynszu najmu, dzierżawy i należności za bezumowne użytkowanie³³.

W roku 1973 nieruchomości i pomieszczenia zajęte na cele ściśle sakralne, a więc kościoły, kaplice oraz cmentarze, wolne były od podatku od nieruchomości. Pozostałe nieruchomości zajmowane

³⁰ Por. P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-89*, t. II, Lata 1960-74, s. 310.

³¹ Por. *Informacja o zasadach opodatkowania instytucji kościelnych i kleru rzymskokatolickiego*, AAN 1587/RK/125/496, k. 76 i n.

³² Por. Tamże, k. 77.

³³ Por. Tamże, k. 77.

przez instytucje kościelne podlegały opodatkowaniu wg zasad obowiązujących gospodarkę nieuspołecznioną³⁴.

Ponadto rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17.07.1973 r. w sprawie umorzenia niektórych należności państwowych oraz przyznania ulg podatkowych i dotacji dla osób prawnych Kościoła Rzymskokatolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych, duchownych i pracowników kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych³⁵ przyznano parafiom w województwach zachodnich i północnych rekompensatę za wpłacone czynsze w latach 1959-1971 w postaci zwolnienia od podatku od nieruchomości do 1976 r.

Postanowienia ustawy o tych podatkach, wydane dnia 19.12.1975 r. o niektórych podatkach i opłatach terenowych³⁶, utrzymały zasadę zwolnienia od podatku nieruchomości stanowiące własność związków wyznaniowych i ich instytucji tylko w części służącej wyłącznie i bezpośrednio celom kultu religijnego (kościół, domy modlitwy, kaplice, cmentarze). Ponadto zwolniły od podatku budynki lub ich części niewynajęte i niewydzierżawione, a zajęte na muzea i archiwa kościelne udostępnione do użytku publicznego, oraz biblioteki parafialne zarejestrowane przez terenowe organy administracji państwowej. Zwolniły także prowadzone przez zakony szkoły ogólnokształcące i zawodowe oraz internaty przy tych szkołach, jeżeli szkoły te miały prawa szkół państwowych. Zwolnieniom tym podlegały również domy opieki społecznej prowadzone przez zakony, punkty katechetyczne, zrzeszenia katolików Caritas oraz internaty stanowiące własność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego³⁷.

Z kolei na podstawie postanowień § 4 ust. 1 ustawy z dnia 14.03.1985 r.³⁸ o podatkach i opłatach lokalnych oraz § 1 pkt 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25.07.1985 r.³⁹ nieruchomości

³⁴ Notatka o polityce..., AAN 1587/RK/125/496, k. 6.

³⁵ Dz.U. z 1973 r., Nr 30, poz. 175.

³⁶ Dz.U. z 1975 r., Nr 45, poz. 229.

³⁷ Zgodnie z postanowieniami omawianej ustawy.

³⁸ Dz.U. z 1985 r., Nr 12, poz. 50; Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29.04.1976 r. w sprawie niektórych podatków i opłat terenowych /Dz.U. z 1976 r., Nr 18, poz. 112/; zm. Dz.U. z 1982 r., Nr 10, poz. 78; zm. Dz.U. z 1983 r., Nr 71, poz. 319; Dz.U. z 1985 r., Nr 44, poz. 216.

³⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie wykonania przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz poboru świadczeń pieniężnych dotyczących nieruchomości w formie łącznego zobowiązania pieniężnego /Dz.U. z 1985 r., Nr 44, poz. 215; zm. Dz.U. z 1985 r., Nr 52, poz. 274; zm. Dz.U. z 1986 r., Nr 48, poz. 243/.

zajęte przez kościoły i inne związki wyznaniowe, np. służące celom kultowym, na punkty katechetyczne, szkoły, domy opieki społecznej, cmentarze itp., a także wpisane do rejestru zabytków (jeżeli nie były użytkowane na cele gospodarcze oraz pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków), zostały zwolnione od podatku od nieruchomości⁴⁰.

Również budynki stanowiące własność KUL, zajęte na cele dydaktyczne i administracyjne oraz na internaty, zostały zwolnione od podatku od nieruchomości. W praktyce podatek ten był pobierany od budynków i pomieszczeń zajętych na biura i kancelarie diecezji i parafii, seminaria duchowne, na własne cele zakonów oraz na mieszkania duchownych i służące działalności gospodarczej⁴¹.

Ustawy wyznaniowe z dnia 17.05.1989 r.⁴² zwiększały z kolei zakres zwolnienia od podatku, nieruchomości zajmowane przez kościoły i inne związki wyznaniowe. Na mocy przepisów art. 55 ust. 4 ustawy o *stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* oraz art. 13 ust. 6 ustawy o *gwarancjach wolności sumienia i wyznania* zwolnienie od podatku rozciągnięto na wszystkie nieruchomości lub ich części, z wyjątkiem zajętych dla celów działalności gospodarczej.

Spośród budynków i ich części zajętych na cele mieszkalne duchownych i członków zakonu zwolnione zostały również nieruchomości znajdujące się w budynkach kurii diecezjalnych oraz biskupich, zakonnych zarządzeń generalnych i prowincjalnych w Sekretariacie Prymasa Polski i w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski. Ponadto zwolnienie obejmowało również nieruchomości i ich części służące jako internaty przy szkołach i seminariach, domy zakonne kontemplacyjne, domy formacyjne zakonów, domy księży emerytów i siostr emerytek, a także wpisane do rejestru zabytków⁴³.

⁴⁰ Por. wskazane paragrafy ustawy i rozporządzenia.

⁴¹ Zgodnie z § 1 pkt 2 rozporządzenia z dnia 25.07.1985 r., „zwalnia się od podatku od nieruchomości:... budynki lub ich części stanowiące własność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, zajęte na cele dydaktyczne i administracyjne oraz internaty”.

⁴² *Ustawa z dnia 17.05.1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* /Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154/; oraz *ustawa z dnia 17.05.1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania* /Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155/.

⁴³ Por. art. 55 ust. 5 pkt 3 ustawy /Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154/.

1.1. Podstawa opodatkowania

Podatek od nieruchomości wymierzano w procentach od wartości czynszowej za powierzchnię użytkową, czyli od czynszu, który kościelna osoba prawna pobierała lub mogłaby pobierać za najem lokalu. Wartość czynszową ustalano, mnożąc powierzchnię użytkową pomieszczenia przez stawkę czynszową ustaloną ustawą. Do powierzchni użytkowej wliczano powierzchnie wszystkich pomieszczeń, bez względu na ich przeznaczenie i sposób użytkowania, bez pomieszczeń typowo gospodarczych i pomieszczeń typu balkony, loggie, piwnice itp.⁴⁴.

Budynki zajęte na lokale kurii biskupich, seminaria duchowne, budynki parafialne, jak również budynki znajdujące się w użytkowaniu zakonów, jako nie służące bezpośrednio celom kultu religijnego, nie korzystały ze zwolnienia od podatku od nieruchomości⁴⁵.

Podstawę opodatkowania tym podatkiem dla tego rodzaju budynków, niewynajętych i niewydzierżawionych, stanowiła dla użytkowej części budynku za okres do końca miesiąca lutego 1953 r. – wartość czynszowa obliczona na podstawie przepisu § 9 ust. 1 pkt 2 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 12.05.1951 r.⁴⁶, tj. w wysokości czynszu, jaki by został uzyskany w roku podatkowym za najem takich samych lub podobnych lokali. Natomiast dla użytkowej części budynku za okres od miesiąca marca 1953 r. podstawę stanowiła wartość czynszowa w wysokości właściwych dla danego lokalu użytkowego stawek, określonych w tabelach stawek czynszowych, stanowiących załączniki do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25.03.1953 r.⁴⁷. W przypadku powstania trudności przy zakwalifikowaniu lokalu użytkowego do właściwej stawki czynszu, należało zasięgać w tym względzie opinii właściwych organów czynszowych. Z kolei dla mieszkalnej części budynku podstawę stanowiła wartość czynszowa obliczona na podstawie przepisu § 9 ust. 1 pkt 1 powołanego rozporządzenia z dnia 12.05.1951 r.

⁴⁴ Por. Sekretariat Episkopatu, *Normy prawne wymiaru podatku od nieruchomości i podatku od lokali*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 1975, s. 58.

⁴⁵ Por. Tamże, s. 58.

⁴⁶ *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12.05.1951 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatkach terenowych*, Dz.U. z 1951 r., Nr 30, poz. 237.

⁴⁷ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25.03.1953 r. w sprawie czynszów za lokale użytkowe i wpląt na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej*, Dz.U. z 1953 r., Nr 19, poz. 76.

Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Finansów z dnia 10.08.1959 r.⁴⁸, przy ustalaniu podstawy opodatkowania podatkiem od nieruchomości, dla nieruchomości kościelnych osób prawnych, należało się kierować następującymi kilkoma wytycznymi. Dla budynków lub ich części niewynajętych lub niewydzierżawionych podstawę opodatkowania (wartość czynszową) należało ustalać w zależności od sposobu użytkowania budynku lub jego części, wg właściwych stawek czynszowych przewidzianych w przepisach o najmie lokali. Czyli dla budynków lub ich części zajętych na cele użytkowe, jak biura i kancelarie kurii, parafii i seminariów, pomieszczenia szkolne, pomieszczenia zajęte na wszelkiego rodzaju pracownie, warsztaty i przedsiębiorstwa – podstawę opodatkowania należało ustalać w zależności od rzeczywistego sposobu wykorzystania budynku lub jego części, wg stawek ustalonych we właściwych tabelach, stanowiących załączniki do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25.07.1958 r. w sprawie czynszów za lokale użytkowe i wplat na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej⁴⁹. Za lokale użytkowe należało uważać również bursy i internaty (pomieszczenia alumnów w seminariach, internaty prowadzone przez zakony), przy czym wartość czynszową budynków lub ich części przeznaczonych na ten cel ustalać należało wg stawek czynszowych, określonych w tabeli Nr 8, przewidzianej w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 20.12.1958 r.⁵⁰.

Ponadto dla budynków lub ich części zajętych na cele mieszkalne należało ustalać podstawę opodatkowania w zasadzie wg stawek czynszowych określonych w tabelach Nr 1 lub 2, stanowiących załączniki do dekretu o najmie lokali⁵¹. W budynkach kościelnych osób prawnych za zajęte na cele mieszkalne należało uważać pomieszczenia zajmowane na mieszkania osób duchownych, niewyluczając biskupów. W budynkach zajmowanych przez zakony za zajęte na cele mieszkalne uważać należało również pomieszczenia wspólnie używane przez zakonników, jak refektarze, kuchnie itp. Jeżeli pomieszcze-

⁴⁸ Wytyczne Ministerstwa Finansów z dnia 10.08.1959 r. w związku z wątpliwościami nasuwającymi się przy opodatkowaniu osób prawnych kościelnych i zakonnych, AAN 1587/RK/125/491, k. 80-88.

⁴⁹ Dz.U. z 1958 r., Nr 50, poz. 245.

⁵⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20.12.1958 r. w sprawie zmiany rozporządzenia z dnia 25.07.1958 r. w sprawie czynszów za lokale użytkowe i wplat na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej, Dz.U. z 1958 r., Nr 1, poz. 5.

⁵¹ Obwieszczenie Ministra Gospodarki Komunalnej z dnia 16.07.1958 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 28.07.1948 r. o najmie lokali, Dz.U. z 1958 r., Nr 50, poz. 243.

nia mieszkalne zajmowane były wspólnie – jak to mogło mieć miejsce w budynkach zajmowanych przez zakony – przez osoby, których wyłącznym źródłem utrzymania były przychody podlegające przepisom o podatku od wynagrodzeń i które wobec tego powinny opłacać czynsz wg przepisów art. 4 dekretu *o najmie lokali*, oraz przez osoby, które powinny opłacać czynsz na podstawie art. 2 tego dekretu, należało dla części tych pomieszczeń zajętych przez osoby, uprawnione do czynszu na podstawie art. 4 dekretu *o najmie lokali*, ustalać podstawę opodatkowania w oparciu o stawki czynszowe z art. 4 dekretu *o najmie lokali*, a dla pozostałej części w oparciu o tabele stawek Nr 1 lub Nr 2. Powierzchnię części pomieszczeń zajętych przez osoby uprawnione do czynszu na podstawie art. 4 dekretu *o najmie lokali* należało ustalać w zależności od liczby tych osób na podstawie norm zaludnienia obowiązujących w danej miejscowości. W miejscowościach zaś, w których nie ustalono norm zaludnienia, przyjęto odgórnie, zgodnie z art. 5 ust. 3 dekretu *o najmie lokali* – 10 m² na osobę⁵².

Ministerstwo Finansów w wytycznych z dnia 10.08.1959 r.⁵³ ulgowo potraktowało między innymi sprawę ustalania podstaw opodatkowania w podatkach od nieruchomości, lokali i miejskim. Dla części lokali zakonnych, zajmowanych przez zakonników, zatrudnionych poza zakonem na podstawie stosunku pracy, należało obliczać podatek tak, jak dla świata pracy. Dla pozostałej zaś części pomieszczeń wymierzać podatek według stawek dla osób niepracujących⁵⁴.

1.2. Stawki podatkowe

Podatek od nieruchomości obliczano wg stawek kwotowych od m² powierzchni. Stawki te były zróżnicowane, jeśli chodzi o lokale mieszkalne i w zależności od kategorii właściciela, jako najemcy budynku⁵⁵.

Począwszy od stycznia 1963 r.⁵⁶, a więc po włączeniu Funduszu Gospodarki Mieszkaniowej do podatku od nieruchomości, stawki tego

⁵² Wytyczne Ministerstwa Finansów z dnia 10.08.1959 r., AAN 1587/RK/125/491, k. 87.

⁵³ Por. Tamże, k. 80-88.

⁵⁴ Zgodnie z postanowieniami wytycznych Ministerstwa Finansów.

⁵⁵ Szerzej na ten temat por. J. Białobrzeski, *Obywatel a podatki. Vademecum podatkowe*, Warszawa 1977, s. 59-69.

⁵⁶ *Obwieszczenie Ministra Finansów z dnia 27.03.1963 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 20.05.1955 r. o niektórych podatkach i opłatach terenowych*, Dz.U. z 1963 r., Nr 16, poz. 87.

podatku wynosiły: od pomieszczeń i budynków zajętych przez instytucje kościelne na cele użytkowe, a więc na biura i kancelarie, szkoły, przytulki, internaty itp. – 25% wartości czynszowej⁵⁷; od pomieszczeń i budynków wynajętych lub wdzierżawionych na cele użytkowe – 85% czynszu. Jeśli wynajęcie nastąpiło jednostce gospodarki społecznej z obowiązkiem dokonywania przez nią remontów, podatek wynosił 25% należnego czynszu. Natomiast od budynków i pomieszczeń zajętych na cele mieszkalne – przez osoby duchowne i zakonników opłacających tylko podatek od wynagrodzeń – 0,5% czynszu lub wartości czynszowej⁵⁸ i 80% czynszu lub wartości czynszowej zajmowanej przez inne osoby (np. podlegające podatkowi dochodowemu)⁵⁹. Budynki zakonów w części zajętej na cele mieszkalne przez zakonników traktowano dla wymiaru podatku jako pomieszczenia mieszkalne, a nie zbiorowego zakwaterowania (użytkowe). W końcu od nieruchomości gruntowych (gruntów przy budynkach) niezabudowanych podatek wynosił od 6 do 15 groszy za 1 m² powierzchni w zależności od rodzaju miejscowości, w której położona była nieruchomość. Jeśli nieruchomość gruntowa została wdzierżawiona, pobierano podatek w wysokości 25% czynszu, nie mniej jednak niż 6-15 gr. od m²⁶⁰.

Podatek od nieruchomości, na podstawie zarządzenia Ministra Finansów z dnia 08.08.1975 r.⁶¹, od pozostałych budynków lub ich części, z wyjątkiem tych, w których wykonywana była działalność zarobkowa, został ustalony w wysokości – 25% wartości czynszowej⁶² od pomieszczeń zajętych na biura i kancelarie diecezji i parafii. Natomiast od pomieszczeń dydaktycznych i administracyjnych seminariów duchownych – 10%⁶³ w zależności od miejsca położenia (gmina, miasto) i ilości urządzeń technicznych⁶⁴. Zaś domy zakonne

⁵⁷ Czyli średnio od 2 do 5 zł za m² powierzchni w zależności od miejsca położenia oraz ilości urządzeń technicznych.

⁵⁸ Zatem średnio 2 zł od 1 izby.

⁵⁹ Czyli średnio 20 zł od izby.

⁶⁰ Por. Przepisy omawianego dekretu.

⁶¹ Zarządzenie Ministra Finansów w sprawie całkowitego lub częściowego zwolnienia od podatków od nieruchomości i od lokali niektórych budynków oraz ustalania wartości czynszowej dla celów wymiaru tych podatków. Mon. Pol. z 1975 r., Nr 26, poz. 166.

⁶² Czyli od 30 do 48 zł za 1 m² rocznie.

⁶³ Zatem od 10,8 do 18 zł za 1 m² rocznie.

⁶⁴ Szerzej por. D. Szewczak, *Podatek od plac, podatek od nieruchomości, niepodatkowe rozliczenia przedsiębiorstw państwowych z budżetem oraz rozliczenia z tytułu dotacji*, Warszawa 1982, s. 6.

i kongregacje duchowne, od powierzchni przypadającej wg norm zaludnienia na osoby uprawnione do płacenia czynszu wg tabeli Nr 1-4% na terenie miast, natomiast na terenie gmin – 0,5%. Od pozostałej powierzchni – 4% na terenie miast i 0,5% na terenie gmin, a internaty alumnów diecezjalnych seminariów duchownych – 4%⁶⁵.

Z kolei na podstawie ustawy z dnia 14.03.1985 r. *o podatkach i opłatach lokalnych*⁶⁶ podatek od budynków zajętych na cele własne zakonów, internaty alumnów seminariów duchownych, pobierany był w wysokości takiej samej, jak na zajęte na cele mieszkalne świata pracy. Od pomieszczeń zajętych na biura i kancelarie diecezji i parafii pobierano podatek w połowie stawek przewidzianych dla lokali zajętych na cele użytkowe, a od pomieszczeń zajętych na cele dydaktyczne i administracyjne seminariów duchownych – w wysokości – tych stawek.

Od pozostałych budynków, zgodnie z § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25.07.1985 r. *w sprawie wykonania przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz poboru świadczeń pieniężnych dotyczących nieruchomości w formie łącznego zobowiązania pieniężnego*⁶⁷, jednostki kościelne i zakony obowiązane były płacić podatek w obniżonej wysokości. I tak od budynków zajętych przez zakony i kongregacje zakonne na potrzeby własne, z wyjątkiem zajętych na wykonywanie działalności zarobkowej i na garaże, oraz zajętych na internaty alumnów seminariów duchownych i na mieszkanie osób duchownych, podatek wynosił rocznie 15 zł od 1 m² powierzchni (tj. w wysokości takiej samej, jak od budynków zajętych na lokale mieszkalne przez świat pracy)⁶⁸. Z kolei od budynków zajętych na biura oraz kancelarie diecezji i parafii podatek wynosił rocznie od 1 m² powierzchni – 120 zł (gdy pomieszczenia te wyposażono tylko w instalację elektryczną) lub 150 zł, gdy pomieszczenia były wyposażone w inne urządzenia techniczne⁶⁹. Natomiast od zajętych, na po-

⁶⁵ Należy zauważyć, że dotychczasowy zróżnicowany system stawek podatkowych (czyli do wydania zarządzenia z 1975 r.) był skomplikowany i prowadził do setek skarg i nieporozumień. Zarządzenie z 1975 r. nie tylko ujednoliciło stawki ale zrównało je ze stawkami świata pracy. /Por. *Notatka w sprawie niektórych problemów podatków terenowych od instytucji kościelnych*, AAN 1587/RK/125/500, k. 26/.

⁶⁶ Dz.U. z 1985 r., Nr 12, poz. 50.

⁶⁷ Dz.U. z 1985 r., Nr 44, poz. 215.

⁶⁸ Por. Rozporządzenie § 5 pkt 1.

⁶⁹ Por. Rozporządzenie § 5 pkt 2.

mieszczenia dydaktyczne, administracyjne, seminariów duchownych, podatek wynosił rocznie 60 zł od 1 m² powierzchni⁷⁰, a podatek od garaży wynosił 75 zł rocznie od 1 m² powierzchni.

2. Podatek od lokali

Kolejnym świadczeniem z zakresu podatków terenowych był podatek od lokali, który obowiązywał podmioty zajmujące na terenie miast lokale mieszkalne i użytkowe w charakterze najemców. Właściciele, którzy zajmowali budynki w całości lub w części na własne potrzeby, nie opłacali odrębnie podatku od lokali, gdyż obciążenie z tego tytułu mieściło się w stawkach podatku od nieruchomości⁷¹.

Podstawę opodatkowania podatkiem od lokali dla użytkowych części budynków (zajętych na lokale kurii biskupich, seminaria duchowne, budynki parafialne i zakonne) należało ustalać za okres do miesiąca marca 1953 r. w sposób analogiczny, jak i dla podatku od nieruchomości, przy zastosowaniu od tak ustalonej podstawy 15% stawki podatku. Natomiast za okres od miesiąca kwietnia 1953 r., zgodnie z art. 16 ust. 1 pkt 2 lit. a ustawy z dnia 26.02.1951 r. *o podatkach terenowych*⁷² oraz wyjaśnieniami do powołanego artykułu zawartym w okólniku z dnia 05.08.1953 r.⁷³, podstawę opodatkowania stanowiły wpłaty na FGM, przypadające od osoby prawnej, jako właściciela i równocześnie użytkownika (najemcy) lokali. Podstawę tę potwierdzały również postanowienia § 15 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25.03.1953 r. *w sprawie czynszów za lokale użytkowe i wpłaty na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej*⁷⁴ oraz art. 22 ust. 2 dekretu z dnia 20.05.1955 r. *o niektórych podatkach i opłatach terenowych*⁷⁵. Od ustalonej w ten sposób podstawy należało stosować 30% stawkę podatkową⁷⁶.

Należy zauważyć, że dekret z 1955 r. sprawę podatku od lokali radykalnie rozwiązał. Mianowicie zwolnił obiekty sakralne w części

⁷⁰ Por. Rozporządzenie § 5 pkt 3.

⁷¹ Szerzej por. J. Białobrzeski, *Obywatel a podatki...*, s. 68-69.

⁷² Dz.U. z 1951 r., Nr 14, poz. 110.

⁷³ Okólnik z 05.08.1953 r. *w sprawie wykładni /IV/ niektórych przepisów ustawy o podatkach terenowych*, Dz.Urz. Min. Fin. z 1953 r., Nr 10/8 gm, poz. 31/.

⁷⁴ Dz.U. z 1953 r., Nr 19, poz. 76.

⁷⁵ Dz.U. z 1955 r., Nr 21, poz. 136.

⁷⁶ *Wyjaśnienie Ministerstwa Finansów Departament Podatków Miejskich z dnia 23.06.1954 r. w sprawie podatku od nieruchomości i podatku od lokali w budynkach stanowiących własność związków religijnych*, AAN 1587/II/46/1040, k. 3-4.

służące wyłącznie i bezpośrednio celom kultu religijnego (kościół, kaplice). Pozostałe pomieszczenia, zajmowane przez kościelne osoby prawne, podlegały opodatkowaniu wg zasad obowiązujących gospodarkę nieuspołecznioną⁷⁷.

Natomiast poprzez zarządzenie z dnia 26.07.1957 r.⁷⁸ Ministerstwo Finansów zawiesiło pobór zaległości w podatkach od lokali za okres do roku 1956 włącznie w wypadkach, gdy według ww. zasad podatki te nie byłyby pobierane w przyszłości. W międzyczasie stosunki między państwem a Kościołem tak się ułożyły, że trudno było założenia wspomniane petryfikować ustawą⁷⁹.

Z kolei w wyjaśnieniu z dnia 25.02.1959 r.⁸⁰ Minister Finansów polecił wymierzać podatek od lokali zgodnie z obowiązującymi przepisami o podatkach i opłatach terenowych, przy czym zasada ta obowiązywała również na Ziemiach Odzyskanych. Wolne od podatku były zatem tylko lokale, które służyły wyłącznie i bezpośrednio celom kultu religijnego⁸¹.

Natomiast w wytycznych z dnia 10.08.1959 r.⁸² Ministerstwo Finansów poleciło, aby dla lokali zajętych na bursy, internaty itp. wymierzać podatek wg stawek dla lokali zbiorowego zakwaterowania⁸³. Ponadto przy ustalaniu podstawy opodatkowania podatkiem od lokali obowiązywały odpowiednio te same zasady, co w podatku od nieruchomości⁸⁴. Kościelne osoby prawne podatek od lokali płaciły tylko wówczas, gdy zajmowały budynki wynajęte za czynsz. Były to jednak nieliczne wypadki. W zależności od powierzchni mieszkalnej i użytkowej wymiary tego podatku były bardzo zróżnicowane. Dotyczyło to zwłaszcza zakonów kontemplacyjnych, gdzie raczej nie można było stosować ulg dla zakonników pracujących, ponieważ ze względu na charakter tych zakonów, występowała ich niewielka liczba. To samo dotyczyło zakonów, które prowadziły szkoły (wg zatwierdzonego przez władze oświatowe programu na-

⁷⁷ Notatka w sprawie egzekucji zaległości podatkowych Kościoła, AAN 1587/RK/125/490, k. 143.

⁷⁸ Zarządzenie /AAN 1587/RK/125/491, k. 110/.

⁷⁹ Notatka w sprawie zasad opodatkowania kościelnych i zakonnych osób prawnych oraz osób duchownych wyznania rzymskokatolickiego, AAN 1587/RK/125/490, k. 64.

⁸⁰ Wyjaśnienie /AAN 1587/RK/125/491, k. 97/.

⁸¹ Por. Tamże, k. 102.

⁸² Wytyczne /AAN 1587/RK/125/491, k. 80-88/.

⁸³ Ustawodawstwo podatkowe a związki wyznaniowe, AAN 1587/RK/125/490, k. 37.

⁸⁴ Wytyczne /AAN 1587/RK/125/491, k. 87/.

uczania również internaty), co do których obliczano wartość czynszową wg wysokich stawek czynszowych jako dla lokali użytkowych i pobierano podatek w wysokości 30% czynszu.

Według stanu prawnego, w miejscowościach objętych publiczną gospodarką mieszkaniową wszystkie obiekty kościelne były w dowolnym zarządzaniu administratorów parafii, którzy sprawy kwatunkowe w administrowanych przez siebie obiektach załatwiali w imieniu wydziału spraw lokalowych PWRN, tj. pełnili funkcje tego wydziału. Według stanu prawnego, nawet sam proboszcz, względnie administrator przed wprowadzeniem się do plebani, obowiązany był uzyskać z wydziału spraw lokalowych decyzję o przydzieleniu mu lokalu mieszkalnego i ewentualnie użytkowego⁸⁵.

Od 1963 r.⁸⁶ stawki podatku od lokali wynosiły od pomieszczeń zajętych przez instytucje kościelne i zakony na cele użytkowe – 60% wartości czynszowej⁸⁷. Natomiast domy zakonne i kongregacje duchowne od powierzchni przypadającej wg norm zaludnienia na osoby uprawnione do płacenia czynszu wg tabeli Nr 1-3,5% czynszu lub wartości czynszowej⁸⁸, a od pozostałej powierzchni – 20%, a więc 20 zł od izby zajmowanej przez pozostałe osoby duchowne⁸⁹.

W 1973 r kościelne osoby prawne zobowiązane były do płacenia podatku od lokali wg zasad obowiązujących gospodarkę nieuspołecznioną, za wyjątkiem pomieszczeń zajętych na cele ściśle sakralne (kościół, kaplice oraz cmentarze)⁹⁰.

W przepisach rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 06.03.1982 r. w *sprawie niektórych podatków i opłat terenowych*⁹¹ nie przewidziano w zasadzie zmian zarówno jeżeli chodzi o zakres

⁸⁵ Informacja w zakresie podatków i opłat na rzecz Funduszu Gospodarki Mieszkaniowej od osób duchownych i kościelnych osób prawnych wyznania rzymskokatolickiego na podstawie protokołów z przeprowadzonych kontroli w Prezydiach Miejskich Rad Narodowych w Toruniu, Włocławku, Bydgoszczy i Grudziądzu w okresie od 03 do 07.11.1961 r. i od 20 do 25.11.1961 r., sporządzonych przez starszych inspektorów Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy, AAN 1587/II/61/1113, k. 3.

⁸⁶ Obwieszczenie Ministra Finansów z dnia 27.03.1963 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 20.05.1955 r. o niektórych podatkach i opłatach terenowych, Dz.U. z 1963 r., Nr 16, poz. 87.

⁸⁷ Średnio od 5 do 12 zł za m².

⁸⁸ Zatem średnio 2 zł od izby.

⁸⁹ Por. przepisy omawianego dekretu.

⁹⁰ Notatka o polityce... /AAN 1587/RK/125/496, k. 6/.

⁹¹ Dz.U. z 1982 r., Nr 10, poz. 78.

zwolnienia od podatku, jak i stosowania ulgowych stawek przyznanych instytucjom kościelnym i zakonnym na mocy poprzednio wydanych przepisów⁹².

3. Świadczenia na fundusz gminny i miejski

Kościelne osoby prawne opłacały na podstawie wyjaśnienia Ministra Finansów z dnia 25.02.1959 r.⁹³ i wytycznych z dnia 10.08.1959 r.⁹⁴ w miastach podatek miejski, a na wsi fundusz gromadzki. Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Finansów, przy ustalaniu podstawy opodatkowania podatkiem miejskim obowiązywały odpowiednio te same zasady, co w podatku od nieruchomości i od lokali⁹⁵. Od zakonów prowadzących szkoły oraz internaty pobierano świadczenia na fundusz miejski w wysokości 30 % czynszu⁹⁶.

Wydana kilka lat później ustawa z dnia 21.12.1962 r. *o zmianie dekretu o niektórych podatkach i opłatach terenowych*⁹⁷ zniósła podatek miejski i wysokość jego dołączyła do podatku lokalowego. Podatek miejski pobierany był więc pod nazwą podwyższonego podatku od lokali od tych, którzy lokale użytkowali, tj. najemców. Kościół i zakony z podatku tego zostali zwolnieni⁹⁸.

Sytuacja taka trwała kilkanaście lat aż do chwili wydania dnia 15.11.1984 r. ustawy *o funduszu gminnym i funduszu miejskim*⁹⁹, która ponownie przywróciła omawiane świadczenia. Zgodnie z jej postanowieniami kościelne osoby prawne zobowiązane były ponosić opłaty na te fundusze od nieruchomości niezwiązanych z gospodarstwami rolnymi. W świetle postanowień art. 3 ust. 2 pkt 5 ustawy kościelne jednostki organizacyjne zwolnione były z obowiązku ponoszenia opłat na te fundusze od nieruchomości lub ich części, służących bezpośrednio celom kultu religijnego (kościół, domy modlitwy, kaplice, cmentarze) oraz celom charytatywnym¹⁰⁰. W usta-

⁹² *Informacja w sprawie opodatkowania osób duchownych kościołów i związków wyznaniowych i ich jednostek organizacyjnych, Warszawa 1982, AAN 1587/RK/109/41, k. 25.*

⁹³ *Wyjaśnienie /AAN 1587/RK/125/491, k. 97-103/.*

⁹⁴ *Wytyczne /AAN 1587/RK/125/491, k. 80/.*

⁹⁵ *Por. Tamże, k. 87.*

⁹⁶ *Notatka w sprawie... AAN 1587/RK/125/490, k. 71.*

⁹⁷ *Dz.U. z 1962 r., Nr 66, poz. 326.*

⁹⁸ *Por. Podatki terenowe instytucji kościelnych i zakonnych, AAN 1587/RK/125/490, k. 55.*

⁹⁹ *Dz.U. z 1984 r., Nr 52, poz. 269.*

¹⁰⁰ *Postanowienia dotyczące kościelnych osób prawnych, zawarte zostały w art. 3 ust. 1 pkt 1 lit. b, art. 3 ust. 2 pkt 3 i art. 4 ust. 1 pkt 2 lit. a, b i c.*

wie tej nie określono odrębnych stawek dla nieruchomości stanowiących własność instytucji kościelnych¹⁰¹.

Stawki funduszu, zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy, wynosiły: od powierzchni gruntów od 0,10 do 0,15 zł za 1 m², natomiast od powierzchni użytkowej budynków od 15 zł do 25 zł od każdych rozpoczętych 100 tys. zł wartości budynków, ustalonej dla celów ubezpieczenia ustawowego¹⁰².

Odrębnie dokonywano wymiaru tych świadczeń od powierzchni gruntów zarówno zabudowanych, jak i niezabudowanych. Ponieważ większość budynków kościelnych nie podlegała ubezpieczeniu ustawowemu, kościelne osoby prawne zobowiązane były do płacenia wyższych stawek, a więc od 20 do 40 zł za 1 m² powierzchni użytkowej budynków¹⁰³.

Wysokość stawek funduszu w granicach określonych ustawą z dnia 15.11.1989 r. ustalała rada narodowa stopnia podstawowego. Mogła ona określać stawki w sposób zróżnicowany w zależności od rodzaju prowadzonej działalności, a nawet poniżej ich dolnej granicy, a także stosować ulgi i zwolnienia w świadczeniach na fundusz.

W praktyce rady narodowe dla kościelnych osób prawnych ustalały stawki obniżone o 50 % lub też całkowicie je zwalniały¹⁰⁴.

Na podstawie ustaw z dnia 17.05.1989 r. *o sunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*¹⁰⁵ ustawodawca w art. 55 ust. 4¹⁰⁶ i art. 13 ust. 6 ustawy *o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*¹⁰⁷ rozszerzył zwolnienie od obowiązku świadczenia na te fundusze w rozmiarze takim samym, jak w podatku od nieruchomości¹⁰⁸.

¹⁰¹ Por. wskazane art. omawianej ustawy.

¹⁰² Por. art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy.

¹⁰³ Por. art. 4 ust. 1 pkt 2 lit. b.

¹⁰⁴ *Informacja w sprawie...* AAN 1587/RK/111/9, k. 13.

¹⁰⁵ Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154.

¹⁰⁶ Zgodnie z art. 55 ust. 4 ustawy, „kościelne osoby prawne są zwolnione od opodatkowania i od świadczeń na fundusz gminny i fundusz miejski, od nieruchomości lub ich części, stanowiących własność tych osób lub używanych przez nie na podstawie innego tytułu prawnego na cele mieszkalne, z wyjątkiem części zajmowanej na wykonywanie działalności gospodarczej”.

¹⁰⁷ Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155.

¹⁰⁸ Art. 13 ust. 6 ma takie samo brzmienie, jak art. 55 ust. 4 ustawy cytowanej powyżej.

4. Zaliczki i przedpłaty na podatki

Kościelne osoby prawne obowiązane były bez wezwania wpłacać zaliczki i przedpłaty na podatki na zasadach określonych we właściwych rozporządzeniach¹⁰⁹.

Począwszy od 01.01.1955 r., stosownie do polecenia wytycznych Ministerstwa Finansów¹¹⁰ z dnia 12.07.1955 r. w sprawie podatków i opłat terenowych¹¹¹, należało dokonywać wymiaru zaliczek na podatek od nieruchomości za rok 1955¹¹² i wymiarów podatku od lokali i miejskiego oraz dokonywać poboru tych zaliczek od nieruchomości wszystkich związków wyznaniowych i ich instytucji, zakonów i kongregacji zakonnych oraz stowarzyszeń religijnych w pełnym zakresie¹¹³, jaki wynikał z przepisów dekretu o podatkach i opłatach terenowych¹¹⁴. W przypadku zaliczki na podatek od nieruchomości rozporządzenie zobowiązało do opłacenia jej miesięcznie z dołu na miesiąc ubiegły w wysokości 1/12 podatku ustalonego choćby nieprawomocnie za rok ubiegły¹¹⁵.

¹⁰⁹ Por. K. Kostrzewski, *Obowiązki podatkowe spółek nie będących jednostkami gospodarki społecznej*, Katowice 1988, s. 24 i n.

¹¹⁰ Wytyczne te poprzedzone były rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 27.01.1955 r. w sprawie zaliczek na podatek obrotowy, dochodowy, od nieruchomości i od nabycia praw majątkowych oraz w sprawie przedpłat na zaliczki na podatek obrotowy i dochodowy /Dz.U. z 1955 r., Nr 5, poz. 29/.

¹¹¹ Wytyczne /AAN 1587/II/46/1057, k. 6/.

¹¹² Szerzej por. Ministerstwo Finansów Zarząd Podatków i Opłat w sprawie uzgodnienia poufnego okólnika ustalającego zasady opodatkowania nieruchomości i lokali związkowych, AAN 1587/II/46/1057, k. 2-3; Pismo Ministerstwa Finansów Departament Podatków Miejskich do prezydentów wojewódzkich w sprawie podatków i opłat terenowych, AAN 1587/II/46/1057, k. 6-7.

¹¹³ Ministerstwo Finansów w poufnym piśmie nakazało wydziałom finansowym dopilnować w szczególności bezwzględnego dokonania zaliczek na omawiane podatki oraz stale czuwać nad poborem tych zaliczek, tak aby pod żadnym pozorem nie dopuścić do powstania na tym odcinku zaległości. Co więcej, pracowników winnych ewentualnych zaniedbań w tym zakresie, Ministerstwo Finansów nakazało pociągnąć do odpowiedzialności służbowej. /Por. Pismo Ministerstwa Finansów do prezydentów wojewódzkich miast stanowiących powiat oraz Powiatowych Rad Narodowych Wydziały Finansowe, AAN 1587/II/46/1051, k. 2.

¹¹⁴ Por. Pismo Ministerstwa Finansów Zarząd Podatków i Opłat do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział Finansowy w Warszawie, AAN 1587/II/47/1251, k. 4; Pismo Ministerstwa Finansów Departament Podatków Miejskich do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Wydział Finansowy w Łodzi w sprawie zaliczek miesięcznych na podatki, AAN 1587/II/46/1030, k. n. pag.

¹¹⁵ Wysokość tej zaliczki potwierdziło także rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 21.12.1962 r. w sprawie zaliczek na podatek od nieruchomości za 1963 r. oraz w sprawie częściowego zaniechania wymiaru podatku od nieruchomości za 1962 r. /Dz.U. z 1962 r., Nr 67, poz. 334/.

Wnioski końcowe

Zapoczątkowana w latach 50-tych polityka podatkowa państwa wobec Kościoła stanowiła poważny i skuteczny środek oddziaływania politycznego, który posiadał wyraźny, określony cel. Przede wszystkim za pośrednictwem tak prowadzonej polityki podatkowej państwo dążyło do ograniczenia bazy materialnej Kościoła, a także ograniczenia możliwości finansowania przez Kościół działalności, wykraczającej poza ramy czynności ściśle kultowych¹¹⁶.

Z całą pewnością do zakresu tak pojmowanej polityki podatkowej państwa wobec Kościoła należały podatki terenowe. Tym bardziej, że wymiary tych podatków w stosunku do nieruchomości kościelnych były niesprawiedliwe i sprzeczne z obowiązującymi ustawami.

Mianowicie dekret z 20.05.1955 r. *o niektórych podatkach terenowych*¹¹⁷ w art. 5 stanowił, że podatkowi podlegają „niezwiązane z gospodarstwem rolnym budynki”. Tymczasem plebanie i domy zakonne związane z gospodarstwem rolnym, na skutek bezpodstawnej i niczym nie uzasadnionej interpretacji Ministra Finansów bywały opodatkowywane tymi podatkami, wbrew temu wyraźnemu przepisowi.

Co więcej, w dekreście widoczny był nierówny sposób traktowania Kościoła. Otóż organizacje społeczne były zwolnione od podatku od wszystkich posiadanych nieruchomości i lokali, Kościół natomiast traktowany osobno miał korzystać ze zwolnień tylko co do budynków, które służyły wyłącznie i bezpośrednio celom kultu. Tak więc podlegać miały podatkowi wszelkie nieruchomości i lokale biurowe (parafialne, kurialne), seminaria duchowne, sale katechetyczne, lokale klasztorów i zakonów¹¹⁸.

Należy zauważyć, że do momentu wydania dekretu z 1955 r. osoby prawne mające na celu kult religijny traktowane były na równi z innymi osobami społecznymi. Z powyższego wynika, że nowy dekret stanowił bardzo poważne pogorszenie sytuacji Kościoła, albo-

¹¹⁶ Kościół stosunkowo często określany był w pismach wydziałów finansowych tzw. „wrogiem klasowym” /Por. *Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie do Urzędu ds. Wyznań*, AAN 1587/II/37/1014, k. 1/.

¹¹⁷ Dz.U. z 1955 r., Nr 21, poz. 136; zm. Dz.U. z 1963 r., Nr 16, poz. 87.

¹¹⁸ Por. *Pro memoria w sprawie „założeń” z czerwca 1974 r. odnośnie ustalenia podatków terenowych dla instytucji kościelnych i zakonów*, AAN 1587/RK/125/498, k. 36.

wiem obciążał podatkami takie nieruchomości i lokale, które dotychczas były zwolnione.

Władze kościelne tym bardziej uważały powyższy dekret za wysoce krzywdzący i niemożliwy do wykonania, ponieważ był sprzeczny z przyjętymi rozwiązaniami, zawartymi podczas Porozumienia z Rządem PRL. Poza tym we wrześniu 1953 r. Bolesław Bierut zapewnił władze kościelne, że „stan Kościoła nie tylko nie ulegnie pogorszeniu, ale nastąpi normalizacja i poprawa wzajemnych stosunków”. To upoważniło do nadziei, że Kościół, jako instytucja o wybitnie społecznym charakterze, nie będzie traktowany na równi z prywatnym przedsiębiorstwem czy handlem¹¹⁹.

Wspomniany dekret powodował także dyskryminację Kościoła katolickiego w Polsce i jego instytucji, które choć były organizacjami społecznymi, to jednak nie były w drodze administracyjnej uznawane jako organizacje społeczne. Stanowił również krzywdę społeczną i naruszenie sprawiedliwości społecznej, ograniczające interesy szerokiego ogółu wiernych, którzy byli oburzeni, że władze państwowe nie uznały Kościoła za organizację społeczną, tylko traktowały go jako prywatne przedsiębiorstwo zarobkowe. Dekret ten stanowił ponadto krzywdę materialną, zmierzającą do wykazania długów podatkowych przez fikcyjne, a niezgodne z prawem obowiązującym, obciążenie Kościoła i jego instytucji podatkiem od budynków i lokali kurii, seminariów duchownych i klasztorów, i to w wysokościach przekraczających wszelkie możliwości płatnicze. Stanowił również dyskryminację stanowisk biskupów, skoro mieszkania ich przestały być uważane za reprezentacyjne, gdyż oznaczałoby to odmówienie biskupom charakteru reprezentantów Kościoła i jego wiernych w Polsce, co zostało uznane w grudniu 1956 r. na Komisji Wspólnej¹²⁰.

Podatki terenowe, obliczane i wymierzane od wartości czynszowej, były niesłuszne i niezgodne z prawem. Traktowanie Kościoła jako instytucji prywatnej, zamiast organizacji społecznej, do której wg statystyk państwowych należało 90 % ludności, było oczywiście interpretacją niepoważną. W myśl art. 6 pkt 2 i art. 15 pkt 1 dekretu z 20.05.1955 r., Kościół i jego instytucje winny być jako organizacje

¹¹⁹ P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-89*, t. I, Lata 1945-59, s. 523 i n.

¹²⁰ Por. *Pismo Sekretarza Episkopatu...*, AAN 1587/III/57/509, k. 6-7.

społeczne zwolnione od wszelkich podatków terenowych, tj. od nieruchomości, lokali i miejskiego. Natomiast wymiary podatków terenowych oparte na błędnej interpretacji przepisów powinny być umorzony w całości jako niezgodne z prawem. Również szkoły zakonne i zakłady kościelne, które pełniły analogiczne funkcje do szkół, zakładów państwowych i służyły kulturze narodu (muzea, archiwa) powinny podlegać całkowitemu zwolnieniu jako instytucje społeczne.

Niezależnie od powyższego, podkreślić należy, że wartość czynszowa dla obliczania podatków terenowych kościelnych osób prawnych była wygórowana. Wprawdzie rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25.07.1958 r. dało pewną, choć niewielką możliwość obniżenia czynszu¹²¹, a w odniesieniu do kościelnych osób prawnych w ogóle nie były stosowane.

Szczególnie rażące i sprzeczne z zasadami słuszności były wymiary podatków terenowych na lokale, które oddawane były przez Kościół i jego instytucje w bezpłatne użytkowanie instytucjom państwowym lub Caritas (domy dziecka, domy opieki, przedszkola), Wydziałom Zdrowia (domy małych dzieci, zakłady specjalne), Wydziałom Oświaty (przedszkola, domy dziecka). Podatek od nieruchomości wymierzany był od tych lokali kościelnym osobom prawnym (kuriom, parafiom, zgromadzeniom zakonnym) jako kara za życzliwe, bezpłatne oddanie lokali w użytkowane na cele społeczne. Było to wysoce niesłuszne i niesprawiedliwe, dlatego też taki podatek, zdaniem władz kościelnych, powinien być umorzony w całości, a nie tylko zawieszony chwilowo.

Powyższe okoliczności oraz błędna interpretacja przepisów art. 6 pkt 2 i art. 15 pkt 1 dekretu z 20.05.1955 r. *o niektórych podatkach i opłatach terenowych*¹²² stanowiły jedynie przyczynę wymiarów podatkowych, które z uwagi na wielkość użytkowanych lokali urosły do rzędu nierealnych. Zapłata ich nie leżała w granicach możliwości płatniczych kościelnych osób prawnych¹²³.

¹²¹ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zezwoleń i ulg w opłaceniu czynszu za najem lokali mieszkalnych /Dz.U. z 1958 r., Nr 50, poz. 244/ oraz w sprawie czynszów za lokale użytkowe i wplat na Fundusz Gospodarki Mieszkaniowej /Dz.U. z 1958 r., Nr 50, poz. 245/.

¹²² Dz.U. z 1955 r., Nr 21, poz. 136.

¹²³ Por. *Pro memoria w sprawie nierealnych wymiarów podatkowych, nalożonych na kościelne i zakonne osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, AAN 1587/RK/125/490, k. 3-4.

Uchylenie zawieszenia poboru zaległości w podatkach terenowych od kościelnych osób prawnych za okres do 1956 r. włącznie stanowiło naruszenie zawartej ugody Rządu z Episkopatem Polski.

Zawieszenie poboru zaległości podatkowych nastąpiło, bowiem nie tylko z uwagi na niesłuszny ich wymiar, ale i w zamian za zawieszenie należności Kościoła i jego instytucji, szczególnie zakonów do państwa, z tytułu należności odszkodowawczych, czynszów i dzierżaw, które w okresie przed 1956 r. przez władze państwowe zostały bezprawnie wstrzymane.

Podatki terenowe były bardzo wysokie i stanowiły istotne obciążenie, zwłaszcza przy bardzo dużej powierzchni zajmowanej przez instytucje kościelne¹²⁴. W 1973 r. władze kościelne nie chciały płacić tych podatków wymierzonych Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu i wyższym seminariom duchownym, twierdząc, że pomieszczenia naukowe ww. uczelni, podobnie jak pomieszczenia szkół państwowych, powinny być zwolnione od podatków terenowych. Podobnie zakony, zajmujące duże pomieszczenia uchylały się od płacenia tych podatków, twierdząc, że tak jak organizacje społeczne powinny być od nich zwolnione¹²⁵.

Grundsteuerbelastung von juristischen Personen der Kirche in der Volksrepublik Polen

Zu den Steuerabgaben, die juristische Personen der Kirche in der Volksrepublik Polen zu zahlen hatten, gehört die Grundsteuer, die mit dem *Grundsteuergesetz* vom 26.02.1951 eingeführt wurde. Diese Steuer wurde von Systemänderungen in Polen, die ein Jahr davor erfolgt sind, eingeführt. Die Kommunalverwaltungsverbände wurden aufgelöst und an deren Stelle einheitliche Staatsorgane ins Leben gerufen. Im Rahmen des im Jahr 1951 eingeführten Systems funktionierten u. a. Grundsteuern und -gebühren als obligatorische Abgaben (Steuern auf Immobilien, Lokale, Märkte – gesetzlich) oder freiwillige Abgaben (städtische Steuern, auf verkaufte Wohnungen etc.).

Bis 20.05.1955, d. h. bis zum Erlass der *Dekrets über Grundsteuern und -gebühren*, bestand also die Pflicht laut den Gesetzesvorschriften vom 26.02.1951 d. h. es wurden Steuern auf Immobilien und Lokale erhoben, mit Ausnahme von Immobilien oder Teile davon und Lokale, die als religiöse Kultstätten genutzt wur-

¹²⁴ Por. *Wnioski z przepisów podatkowych*, AAN 1587/II/57/509, k. 33.

¹²⁵ Por. *Notatka o polityce podatkowej...*, AAN 1587/RK/125/496, k. 6.

den. Darüber hinaus gab es keine Grundlage, um die Steuerabgaben einzustellen bzw. die bisherige Bemessungsgrundlage aufzuheben.

Jahre lang wurde diese Interpretation von den juristischen Personen der Kirche beanstandet, mit der Behauptung, dass sie gesetzeswidrig sei. Diese Vorwürfe wurden eingestellt, als das zitierte Dekret im Jahr 1955 erlassen wurde, mit dem eindeutig definiert wurde, dass von der Immobilien- und Lokalsteuer nur diejenige Immobilien freigestellt sind, die Eigentum von Glaubensgemeinschaften und Orden sind, und zwar der Teil, der als religiöse Kultstätten genutzt wird. Die übrigen Immobilien und Lokale wurden mit Steuer belegt. Dieses Dekret wurde nach einigen Novellen endgültig durch *Gesetz über einige Grundsteuern und -gebühren* vom 19.12.1975 abgelöst.

Eine weitere Phase bei der Grundsteuerentwicklung kam mit dem *Gesetz über Lokalsteuern und -gebühren* vom 14.03.1985, mit dem gleichzeitig die Bezeichnung „Grundsteuern“ in die im Gesetz genannte Bezeichnung geändert wurde. Hinzu kommt, dass mit diesem Gesetz die freiwilligen Grundsteuerabgaben konsequent reduziert wurden (freiwillig war nur eine Lokal- (Verwaltungs-) gebühr. Alle übrigen Lokalsteuern und -gebühren waren ausschließlich obligatorisch.